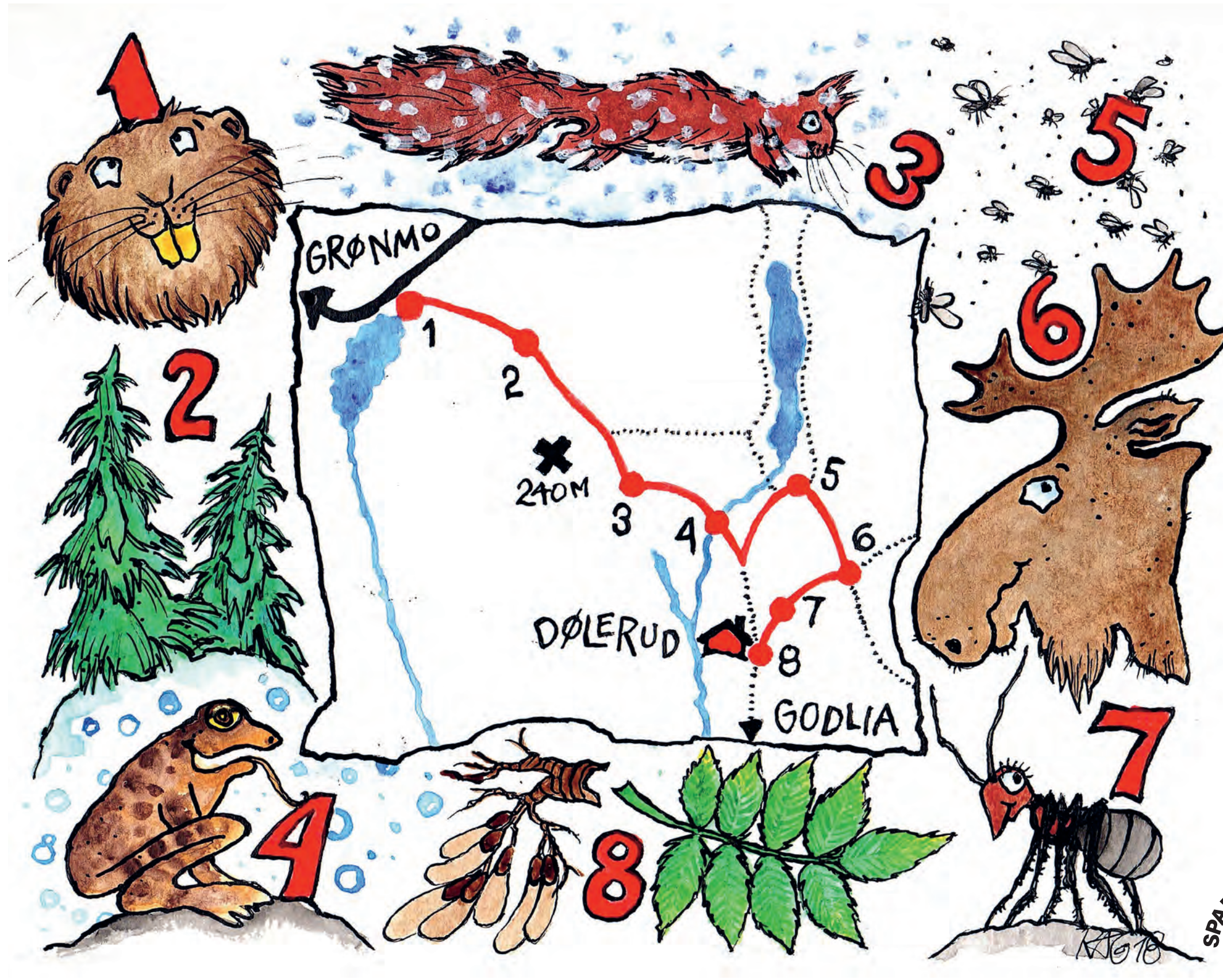


DØLERUDPERMEN

ILLUSTRASJONER OG TEKST © RAGNHILD GJERSTAD



I **Dølerudpermen** kan du lære om dyr og trær i nærheten av Dølerudhytta. Du kan lese om beveren som bodde i Sølvdobla, om ekornet ved Dølerudbakken og elgen på furukollen, om ask og frosk, gran og mygg, og murtua i den gamle utedoen.

På kartet ser du hvor du kan gå for å finne dem eller se etter spor etter dem.

I permen er det forslag til steder å gå tur og ting å gjøre, lete etter og utforske underveis.

Du kan også lese om rare ting som folk trodde i gamle dager.

Ta Dølerud-quizen, da vel! Quizen og fasit finner du bakerst i permen.

Hele permen kan lastes ned på siden til Dølerudhytta på ut.no.

SPAREBANKSTIFTELSEN
DNB

Barnas Turlag Oslo



BEVER

Før bodde det en beverfamilie i Sølvdobla. De hadde beverhytte i vannet og beverdemning i bekken. Mange små grantrær druknet fordi beverne demmet opp vannet. Beverne flyttet til et annet vann da alle trærne rundt Sølvdobla var brukt opp til mat og husbygging.



En beverpappa kan bli 1 m lang og ha 30 cm lang hale. Han kan veie over 20 kg og bli 12 år gammel. Han kan gnage over et 20 cm tykt tre på et kvarter!

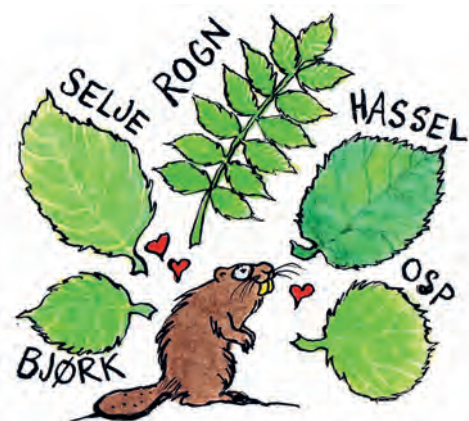
Beverpappa har fem fingre med skarpe klør og svømmehud mellom tærne. Pelsen hans er varm og vanntett.

Han er flink til å svømme og kan være under vann i et kvarter av gangen. Han har flat hale med skjell. Den padler og styrer han med.

Hvis det er fare på ferde, slår han hardt i vannet med halen. Han liker ikke andre beverpappaer.

KAN DU

- ♦ finne blader og trær som beveren liker å spise?
- ♦ utforske Sølvdobla og Sølvdoblabekken?
- ♦ telle druknede graner ved Sølvdobla?



Beveren har lange, skarpe fortenner. Tennene sliper seg selv og slutter aldri å vokse. Med tennene gnager de ned trær til hytter og demninger og til vintermat. Beveren spiser kvister, bark og blader fra selje, osp, bjørk, hassel, rogn og planter som vokser i vannet.

Beverhytta har inngang under vannet. Den har soverom med seng av mykt, tørt gress, spisestue og et eget rom til do. I familien kan det være opp til åtte unger fra 0 til 3 år. Alle i familien passer på de minste.

Om sommeren har beverfamilien ferie og svømmer og koser seg. Om høsten feller de trær, bygger på hytta og demningen og samler mat. Om vinteren er de mest inne. Da har de matlager under isen.

I GAMLE DAGER

På latin heter bever *Castor fiber*. Under halen har den kjertler med *castoreum* eller *bevergjel*. Det er sterk bevertiss. Det ble brukt i en medisin som het *theriak*.

I theriaken var det over 60 andre ingredienser: Edderkoppspinn, knuste maur, hoggormkjøtt, urter og krydder, honning, rabarbra, gullstøv, perlestøv og mye vin og brennevin. Theriak skulle hjelpe mot alt!

For 100 år siden var beveren nesten utryddet. Beverpels var veldig populær til castorhatter, høye hatter av beverfilt. Å gå med beverhatt kunne gi døde hørselen tilbake og gi god hukommelse, trodde folk.



Barnas Turlag Oslo



GRAN

Grantrær kan bli eldgamle. Norges eldste gran er over 500 år. Grantrærne på Dølerudåsen er bare litt over 100 år. I 1889 var det en stor skogbrann i Østmarka. Da brant nesten alle trærne på Dølerudåsen. Brannen startet fordi noen sovnet ved bålet sitt.



I Sverige vokser det en ørliten gran med røtter som er 10 000 år.

Hvert år får grantrær en ny krans med greiner utenpå stammen og en ny årring inni stammen.

Hvis du teller grein-kranser og årringer, kan du finne ut hvor mange år et grantre eller en granstubbe er.

Hver høst får grantrær kongler i toppen. I konglene er det bitte små konglefrø. Det er rart at et sånt lite frø kan bli et 40 meter høyt tre.

Gamle grantrær gir mat og hus til fugler, dyr og insekter.

Om vinteren spiser mus, ekorn og flaggspett

masse konglefrø. Det er lett å se hvem som har spist av en kongle. Musa gnager av alle skjellene. Ekornet river bort ganske mye. Flaggspetten fester kongler i sprekker i trærne og hakker i seg frøene. Sånne sprekker kalles spettesmier.

Svarte blåbær kalles bjørne-sleik. Før trodde folk at Bamsefar hadde slikket på dem. En bjørn kan spise 184 000 blåbær på en dag!



I GAMLE DAGER

Før brukte folk grankongler til værmelding. Hvis konglene sprikte, ble det fint vær. Hvis de trakk seg sammen, ble det regn, trodde folk.

I lysegrønne granskudd er det mye C-vitamin. Før ble de brukt som medisin mot mange slags sykdommer. Soldatene til Karl 12. drakk granskudd-te mot skjærbuk.

Kvae ble brukt til plaster og som tygg-gummi mot tannpine.

I gamle dager måtte ungene lage leker selv. Da lagde de bondegård med grankonglekuer og furukonglesauer med pinner til bein.



KAN DU

- ♦ finne en granstubbe og telle årringer?
- ♦ finne en gran som er like gammel som du er?
- ♦ finne toppen av Dølerudåsen og Hermundkoia?



Barnas Turlag Oslo



EKORN

Ekorn kan hoppe over 5 m fra tre til tre. De kaster seg ut i lufta og styrer med halen. Om natten bruker de halen til dyne. Skihopperne i Dølerudbakken som lå her før, hoppet nesten 50 m. Men de greide ikke å klatre med hodet ned, sånn som ekorn kan.



Ekorn lager runde bol som ligner på skjærereir. Noen bor i hule trær. Inni bolet er det myk mose, gress og fjær. Om sommeren bor ekornpappa alene. Ekornmamma bor sammen med barna. Hun kan få unger to ganger på en sommer. Ekorn får tykk vinterpels og lange dusker på ørene. Om vinteren bor ofte flere ekorn i samme bol så de

kan varme hverandre.

Ekorn spiser nøtter og frø, skudd, knopper, bark, lav, sopp, fugleegg og insekter. De stapper kinnposene fulle av nøtter og frø og gjemmer dem på lure steder for å ha til vinteren. Ofte glemmer de hvor de har gjemt maten. På den måten hjelper de med å spre nøtter og frø, så det vokser opp nye trær.



KAN DU

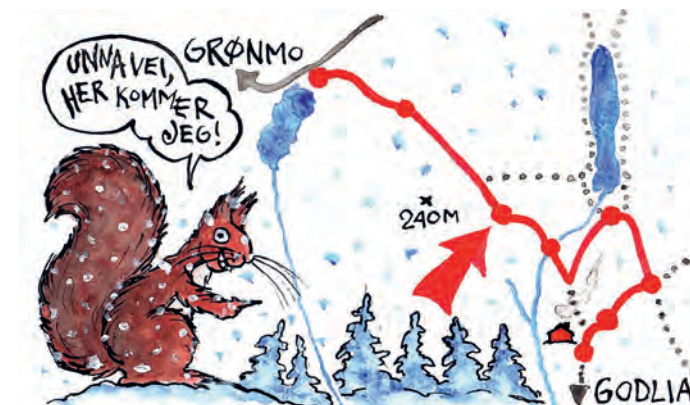
- ♦ finne kongler som ekorn har spist på?
- ♦ finne ut hvor Dølerudbakken lå?
- ♦ klatre til topps på steinhaugen?



Røddøymannen er en helleristning av en skiløper fra steinalderen. Den ble laget for 4000 år siden. Ordet ski kommer fra *skiða*. Det betyr et kløyvd trestykke til å gli på snø med.

Den første verdensrekorden i skihopp ble satt i 1808. Da hoppet Olaf Rye 9,5 m. I Østmarka har det vært minst 20 hoppbakker. I 1907 var det hopprenn på Sarabråten med 300 deltagere og nesten 3000 tilskuere.

Dølerudbakken hadde stillas og en svær oppbygning av stein som bremsset farten etter nedslaget. Steinhaugen ligger her ennå. Bakken ble bygget av Klemetsrud IL. Den ble åpnet i 1933 og ble brukt til slutten av 1940-tallet. Bakkerekorden var på 48 m.



I GAMLE DAGER

Hvis ekorn skiftet farge tidlig om høsten og bygde bol høyt i trærne, trodde folk at det ble mye snø.

Vikingene trodde *Ratatoskr* var et lite ekorn som fór opp og ned i verdens-treet Yggdrasil, for å lage uvennskap mellom ørnen i toppen og ormen ved rota.

De trodde at *Skaði* var gudinne for ski og jakt og *Ullr* var gud for ski og bueskyting. *Snø den gamle* hadde vært konge i Norge i eldgammel tid. Kong Snø var sønnen til Jøkul og far til *Torre*, *Mjoll*, *Fonn* og *Driva*.



Barnas Turlag Oslo



FROSK

Froskemor liker seg i myr og vann som står stille. Hun kan bli 11 år, 10 cm lang og kan hoppe 30 ganger så langt som seg selv! Hun jakter mest om natten. Hvis det kommer en mygg forbi, slenger hun bare ut den lange, klebrige tunga. Det går kjempefort!

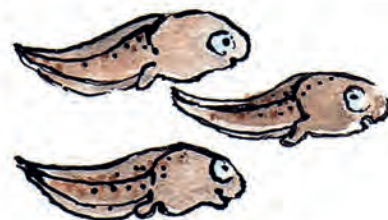


Froskemor spiser insekter, edderkopper, snegler, meitemark og alle slags smådyr. Noen frosker spiser andre frosker også. Om vinteren ligger hun i dvale på bunnen av bekken eller i jorda et sted det ikke er frost. Hun kan puste

både med lungene og huden.

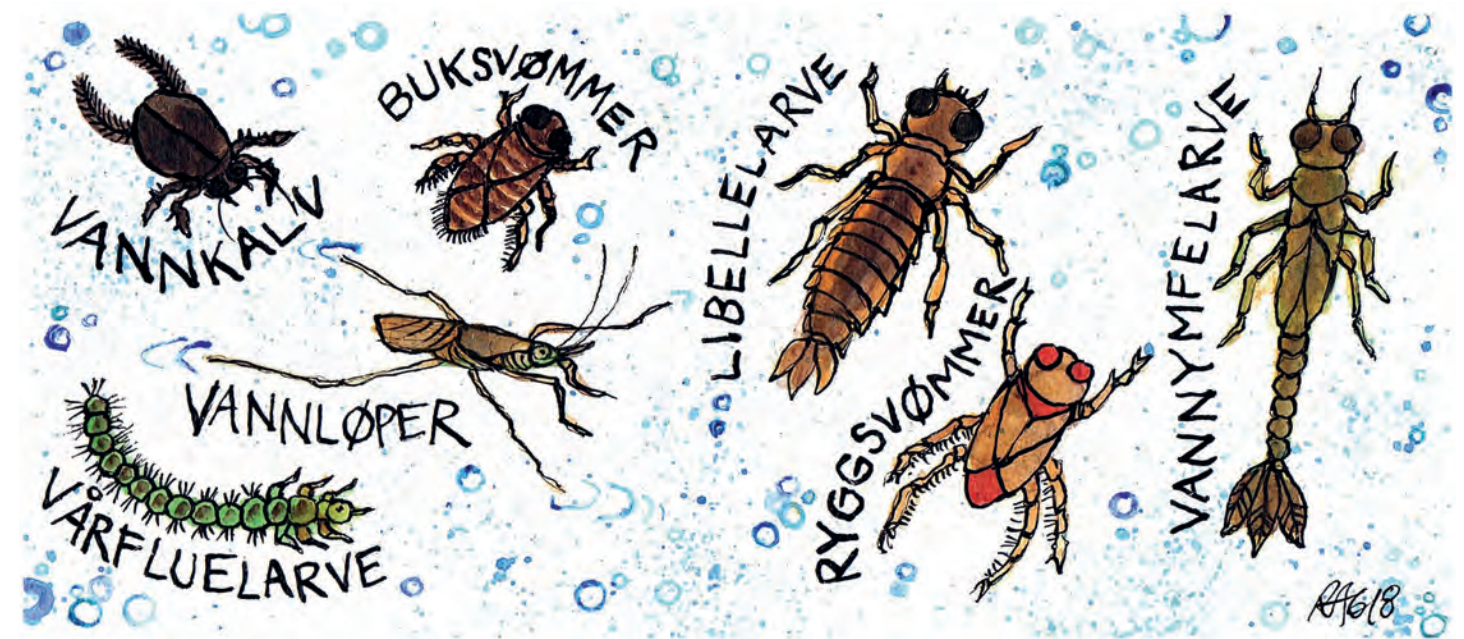
Tidlig om våren legger froskemor egg i en stille dam. Hun kan legge 4000 egg i en klump.

Først synker eggene til bunns. Så svulmer de opp og flyter til overflaten.



KAN DU

- ♦ utforske Dølerudbekken?
- ♦ finne frosk, froskeegg eller froskebarn?
- ♦ finne froskemat i bekken?

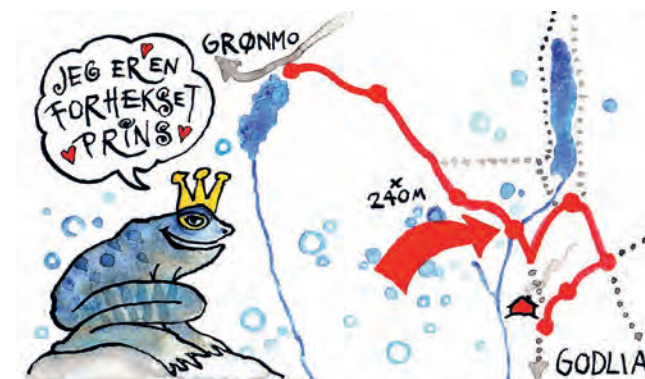


Etter en uke klekkes froskebarna. Da puster de med gjeller og spiser alger på steiner og i vannet. Etter to måneder har de blitt småfrosk med lunger og bein og krabber på land.

I bekker kryr det av insekter, larver og egg. Det er deilig froskemat. Øyestikkerne som levde for 380 millioner år siden, var store som måker. For 250 millioner år siden var froskene store som biler.

Vanlige buttsnutefrosk sier ikke kvekk. De sier knurr. Om våren sitter froskeguttene og knurrer i kor for å lokke til seg froskejenter.

Da er de litt blåaktige og høres nesten ut som en motorsag. Alle frosker i Norge er fredet.



I GAMLE DAGER

Når froskene hopper på land og kvekker mye, blir det regn, sa folk før i tiden.

Hvis du slikket på magen til en frosk, kunne du få legedomstunge. Den var spesielt god mot brannsår.

Det kunne også hjelpe mot vondt i halsen og trøske, et slags hvitt soppbelegg som småbarn kan få i munnen. Å gni seg med froskeegg kunne få bort fregner.

Og hvis du kysset en frosk første torsdags kveld ved fullmåne om våren, da ble den kanskje til en prins eller en prinsesse.



Barnas Turlag Oslo



MYGG

Ved Svartkulp er det fint for mygg. De liker stille skogsvann og myr. Det fins over 2000 forskjellige slags mygg i Norge. Alle har to vinger og suger nektar og pollen fra blomster. Men bare stikkemyggdamer stikker og suger blod. De trenger blod for å lage myggegg.



Mygg, myggegg og mygglarver er mat for fugler, fisk, frosk og insekter. Blåmeis, kjøttmeis, rødstrupe, trost og svale er glad i mygg. En flaggermus kan spise 3000 mygg på en natt. En fluesnapper kan spise 7000 mygg om dagen!

Myggene ser dårlig, men de har god luktesans. De kan lukte deg og merke pusten din. I skumringen og om



natten summer de rundt for å finne seg kjæresten. Summingen kommer fra vingene som kan slå opptil 500 ganger på ett sekund. Du kan høre forskjell på



KAN DU

- ♦ finne groblad som er bra å gni på myggestikk?
- ♦ høre noen guttemygg og jentemygg?
- ♦ finne torvmose og bjørnemose?



summingen til jentemygg og guttemygg. Guttene har tynnere og lysere lyd enn jentene.

Myr er vann som har grodd igjen av tykke lag med torvmose. Myra vokser omtrent 1 mm i året. En 5 m dyp myr kan være 5000 år gammel. Myra er hjem for mange planter og dyr. Den demper flom og lagrer masse karbon.

Moser har ikke røtter. De suger til seg vann og næring gjennom bladene.

Torvmosen suger vann som en svamp. Den er fin til bleier og bandasje. I mosen er det *sphangan* som dreper bakterier. På slutten av første verdenskrig brukte den britiske hæren 500 000 kg torvmose i måneden til bandasje. Bjørnemose er fin til feiekost.



I GAMLE DAGER

Før trodde folk at bjørnemor føret vinterhiet med bjørnemose. Hun gikk i hi på Bjørnekvelden, 11. november, og kom ut på Bjørnevåk, 22. mai, sammen med to unger.

Nøkken holdt til i stille skogstjern. Han kunne skape seg om til en hvit hest for å lokke folk ut til seg i vannet. Til vern måtte du kaste stål i vannet og si et nøkkevers:

"Nøkk, nøkk! Nå i vann!
Jomfru Maria kastet stål i vann!
Du synker! Jeg flyter!"



Barnas Turlag Oslo



ELG

Elgen er skogens konge. Han har digert gevir på hodet. Bakfra ser det ut som han har kortbukse. Han kan veie over 600 kg, bli 3 m lang og nesten 2 m til skuldrene. Han kan leve i 15 år og løpe 60 km i timen, enda han bare spiser planter og gress, blader, kvister og bark!



Om vinteren gnager han kvister og bark. Han kan tygge i seg 15 kg furukvist på en dag.

Da bæsjer han små, harde kuler. Best liker han selje, vier, rogn og osp. Med fortennene i underkjeven skaver han av bark. Han har ikke fortenner i overkjeven, bare en hornplate.

Om sommeren beiter han på 1000 forskjellige slags planter. Han kan spise 50 kg planter om dagen. Da får han bløt bæsj, nesten som kukaker.

Elger tygger drøv. De har fire mager, akkurat som kuer. Først tygger og svelger de maten en gang. Så gulper de opp halvfordøyd mat, *drøv*, tygger

KAN DU

- ♦ finne trær som elgen har gnagd på?
- ♦ finne vinter-elgbæsj og elgspor?
- ♦ finne furukongler og lage konglesau?



den en gang til og svelger den igjen. Magene heter *vomma*, *bladmagen*, *nettmagen* og *løpen*.

Det er bare elggutter som har gevir. Hver vinter faller det av. Om våren vokser det ut igjen. Det blir større for hvert år. Elgoksen trenger geviret for å slåss med andre elger så han får seg kjæreste.

Geviret til en voksen elgokse kan bli 2 m bredt og veie 30 kg.

Furu er god vintermat for elg, flaggspett, tiur og røy. Furu kan bli 40 m høy og over 800 år gammel. Rota til furua kalles *pælerot*. Den vokser nedover. Derfor står furua støtt i storm. I gamle dager lagde folk barkebrød av den lyse innerbarken til furua.



I GAMLE DAGER

Før kalte folk elgen for *Det grå dyret*. De trodde den var ku hos huldre og de underjordiske.

Folk i Norge har drevet elgjakt helt fra steinalderen. Før trodde de at elgen ikke kunne reise seg hvis den falt, på grunn av de lange beina. Derfor måtte den stå og lene seg mot et tre når den sov. For å fange elg kunne du finne et elg-sovetre og sage det nesten over mens elgen var borte. Når elgen kom for å sove og lente seg mot treet, så datt både treet og elgen over ende.



Barnas Turlag Oslo



MAUR

En maurtue er som en stor by med over 100 000 maur. Sjefen er dronninga. Hun er den største i tua og mamma til alle de andre. Dronningen holder til under jorda og går aldri ut. Det eneste hun gjør er å legge egg. Hun kan bli 20 år og legge mange millioner egg.



Røde skogsmaur bygger maurtue i sola. Tua er like stor under bakken som over. Den har mange dører.

Når det blir regn, skynder maurene seg inn og lukker dørene. Om vinteren sover de nederst i tua under jorda. De må ligge tett sammen for ikke å fryse i hjel.

I tua kryr det av arbeidere. De lever ett års tid. Alle arbeiderne i en tue er søstre.

Arbeiderne passer barn, skaffer mat og materialer, bygger og reparerer på tua. De lager stier som kan gå 100 m fra tua og lager spor med lukt som viser veien.

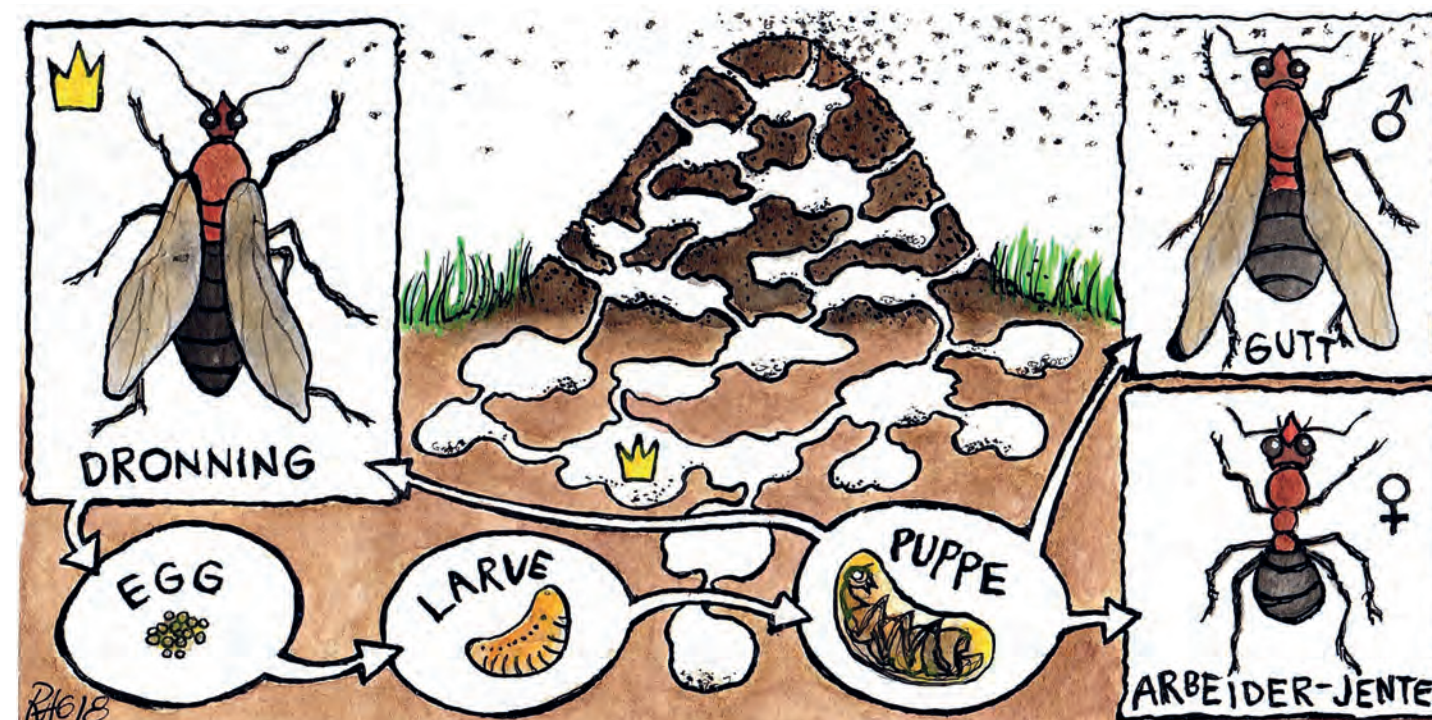
Arbeiderne er kjempesterke. De kan bære 50 ganger sin egen vekt!

Maur spiser insekter og honningdugg fra bladlus. Det beste de vet er den lille fettklumpen på blåveisfrø. Maurene slikker i seg fettet og kaster resten av frøet. På den måten hjelper de til med å spre blåveis.



KAN DU

- ♦ følge en maur og se hvor den går?
- ♦ se hva maurene bærer på?
- ♦ finne maurtuer i nærheten?



Inni maurtua er det fullt av ganger og rom. I rommene er det masse egg, larver og pupper som må ha det varmt. Arbeiderne må flytte på dem hele tiden, så de ikke skal bli for kalde.

Mange egg blir arbeidere. Noen egg blir gutter og noen blir dronninger. Maurguttene og dronningene har vinger. Tidlig på sommeren flyr de av gårde for å pare seg. Guttene dør like etterpå. Dronningene graver seg ned i jorda. Der legger de egg til nye maurtuer.

Hvis en maur blir sint, biter den og spruter maursyre. Det svir skikkelig. Maurene vil være i fred. Ikke forstyrr dem!



I GAMLE DAGER

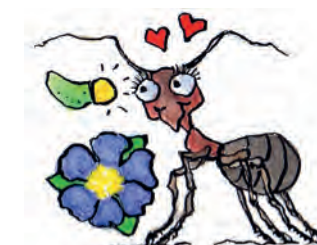
Før trodde folk at maurene var omskapte alver og tusser som kunne gjøre folk syke og friske.

Å sitte naken i en maurtue kunne hjelpe mot gikt. Å snuse inn kokt maurtue var bra mot hoste og snørr.

Du kunne også kaste trøya di i en maurtue og si tre ganger:

"Ta den du her og gi meg min helse igjen!"

Da skulle du bli frisk på et blunk. Men hvis du ødela en maurtue, kunne du miste huset ditt!

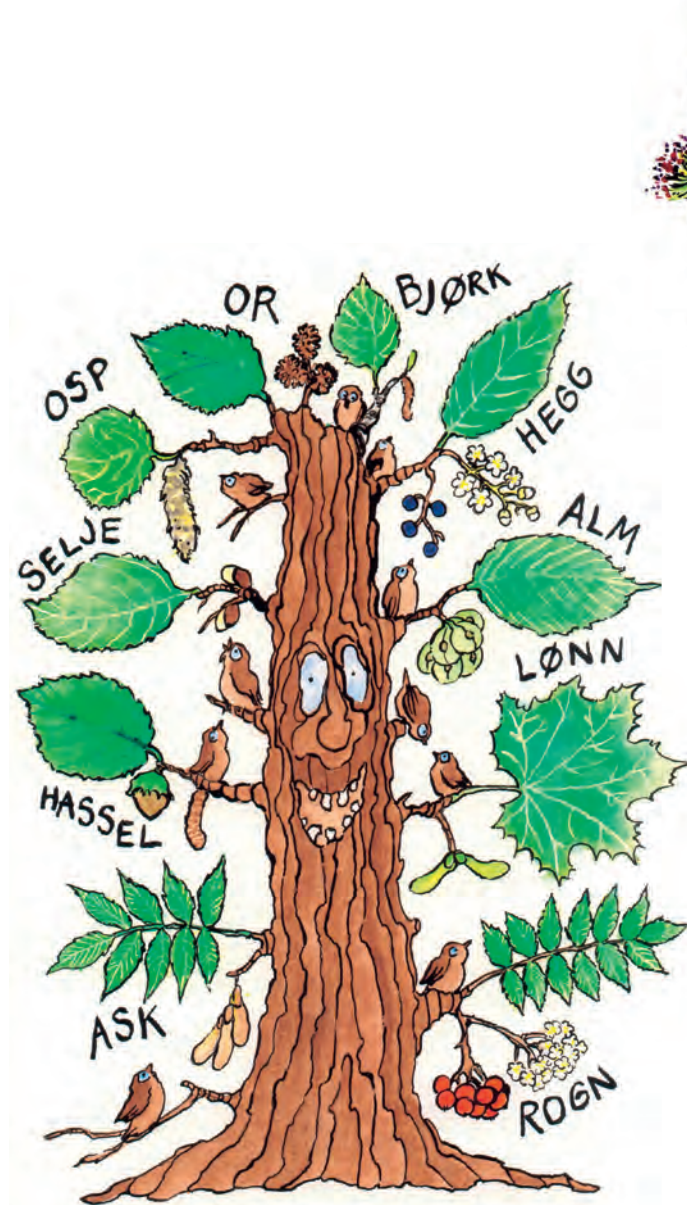


Barnas Turlag Oslo



ASK

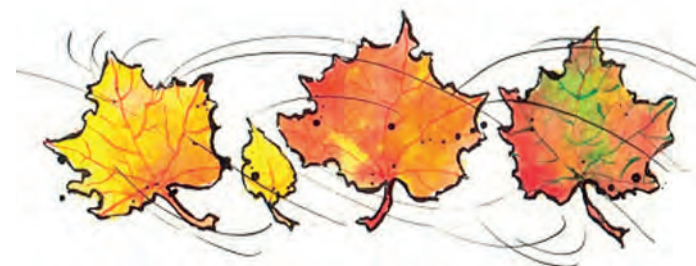
På Dølerud vokser det mange slags trær med blader. De kalles løvtrær. De liker seg godt på gammel slåttemark med god jord. De største løvtrærne på Dølerud er asketrær. Et asketre kan bli 40 m høyt og 200 år, enda det bare lever av sukker og vann!



Om våren får asketrær bitte små blomster. Om sommeren får de store grønne blader. Om høsten får de frø med vinger. Om vinteren har de tykke, svarte knopper.

Nå for tiden får mange asketrær askeskuddsyke og dør. Asketrær er fredet.

Før ble asketrær ofte styvet. De ble saget av et par meter over bakken. De nye kvistene og bladene som vokste ut ble



KAN DU

- ♦ finne askeblader og askefrø?
- ♦ finne blader fra andre slags trær?
- ♦ se noen fugler?

kuttet av og lagt på låven. Kvister fra ask og andre løvtrær var god vintermat for kuer og sauer.

Løvtrær lager sukker med det grønne i bladene. De lager det av lys fra sola, vann fra jorda og karbondioksid fra lufta. Trærne trenger sukker for å vokse. Om høsten slutter bladene å lage næring. Det grønne forsvinner, og bladene faller av. Om vinteren går løvtrær i dvale og hviler.

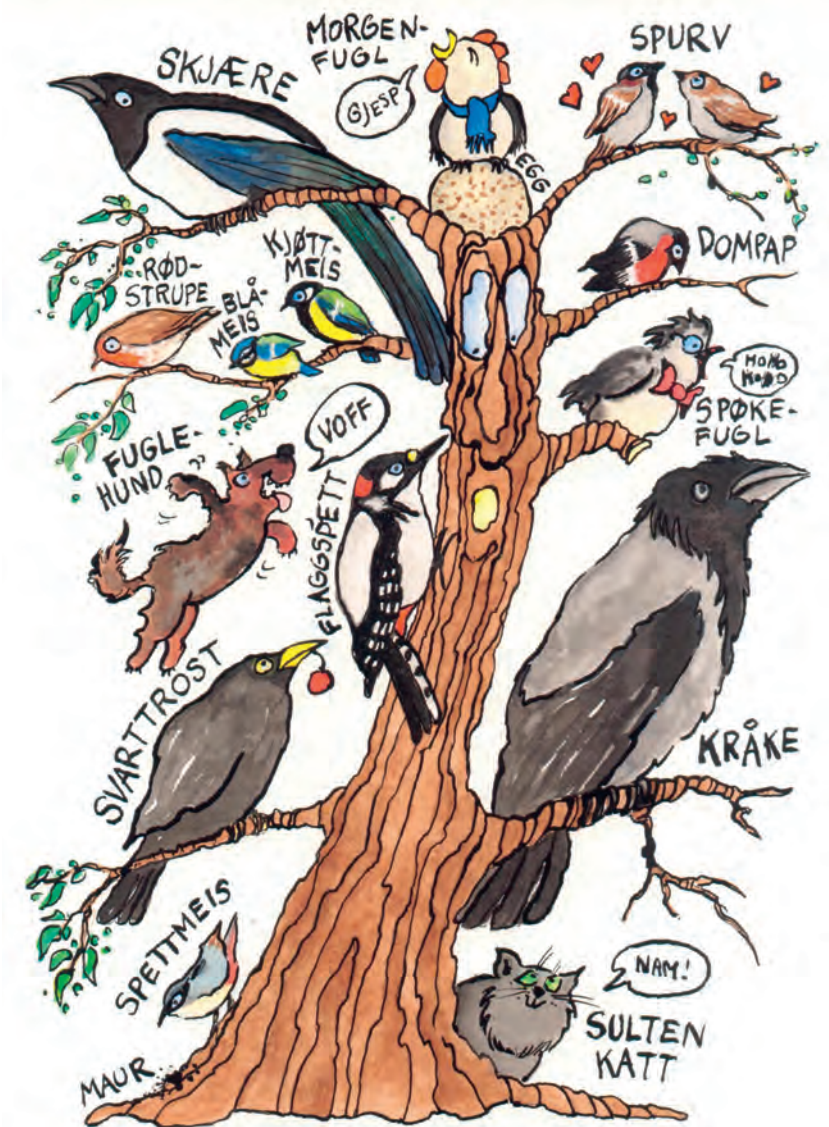
Gamle løvtrær er fulle av liv. I et gammelt, hult eiketre kan det leve 1 500 forskjellige slags insekter, moser, lav og sopper.

Fugler liker seg i gamle løvtrær. Der er det fuglemat som kravler og kryper, det er sprekker og hull hvor det er fint å bygge rede og mange fine steder å gjemme seg.

I GAMLE DAGER

I vikingtiden trodde folk at jorda var flat. Midt på vokste et stort asketre, verdenstreet Yggdrasil, med greiner inn i himmelen og røtter under jorda.

De trodde at også vikingguden Odin og brødrene hans, Ve og Vilje, laget verdens første mennesker av en askestokk og en alimestokk. Mannen kalte de Ask. Damen kalte de Embla.



Et askeblad under puta kunne gjøre deg sanndrømt. Ask var medisin mot sykdom, den kunne holde orm unna og spå om været:

"Eik før ask gir plask.
Ask før eik gir steik."



Barnas Turlag Oslo



DØLERUD-QUIZEN

Det er ett spørsmål fra hver av de åtte postene.
Hvor mange spørsmål klarer du?



Tennene til beveren er

- 1: gule
- 2: rosa
- 3: lysegrå



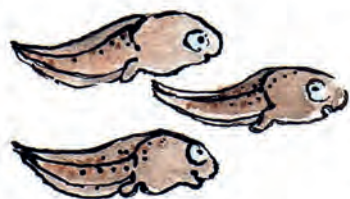
Norges eldste gran er over

- 1: 200 år
- 2: 300 år
- 3: 500 år



Ekorn spiser en konge på

- 1: fem minutter
- 2: et kvarter
- 3: en halv time



Barna til froskemor kalles

- 1: frosketroll
- 2: trollfrosk
- 3: rumpetroll



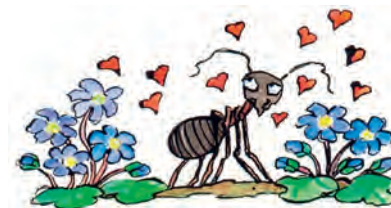
Det er lurt å gni myggestikk med

- 1: groblad
- 2: en sur sokk
- 3: sjokoladepapir



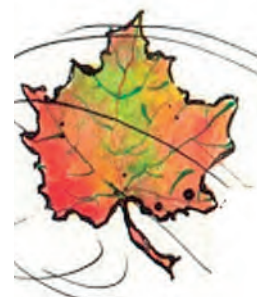
Elgbæsj kalles også

- 1: elgkuler
- 2: elgboller
- 3: elglort



Maur bruker bladlus til

- 1: soldater
- 2: husdyr
- 3: kosedyr



Grønnfargen i blader heter

- 1: florodyll
- 2: klorofyll
- 3: grønske

Fasiten finner du på neste side.

FASIT

Hvor mange rette fikk du?



Tennene til beveren er

- 1: gule**
- 2: rosa
- 3: lysegrå



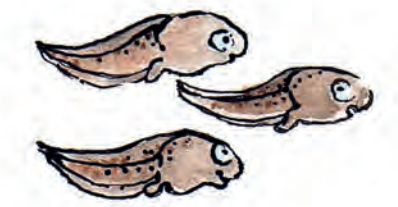
Norges eldste gran er over

- 1: 200 år
- 2: 300 år
- 3: 500 år**



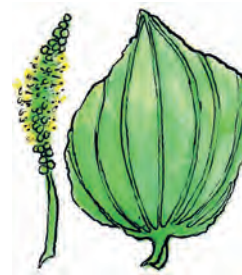
Ekorn spiser en konge på

- 1: fem minutter**
- 2: et kvarter
- 3: en halv time



Barna til froskemor kalles

- 1: frosketroll
- 2: trollfrosk
- 3: rumpetroll**



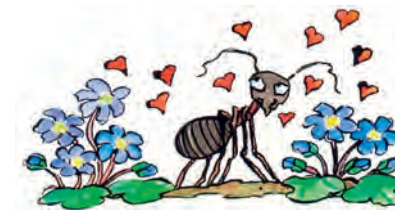
Det er lurt å gni myggestikk med

- 1: groblad**
- 2: en sur sokk
- 3: sjokoladepapir



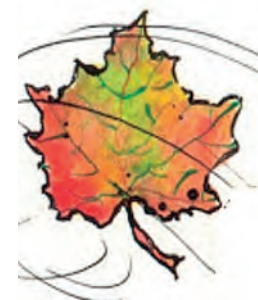
Elgbæsj kalles også

- 1: elgkuler
- 2: elgboller
- 3: elglort**



Maur bruker bladlus til

- 1: soldater
- 2: husdyr**
- 3: kosedyr



Grønnfargen i blader heter

- 1: florodyll
- 2: klorofyll**
- 3: grønske